

YURIY ALEKSANDROVICH KARPENKO AND HIS DEPARTMENT OF GENERAL AND SLAVIC LINGUISTICS

Summary

This article is devoted to some aspects of history of Department of the General and Slavic Linguistics of Odessa I. I. Mechnikov National University. The short sketch from scientific and pedagogical life of her founder and the head of the corresponding member of the National Academie of Sciences of Ukraine, Prof. Yu. A. Karpenko and his colleagues and employees is presented.

Key words: Department of the General and Slavic Linguistics, Odessa I. I. Mechnikov National University, Onomastic School of Odessa, Slavic studies, linguistics history.

Надійшла в редакцію 2.09.2014 р.

УДК 821.161.2'42:32

Н. В. Кондратенко,

доктор філологічних наук,

завідувач кафедри прикладної лінгвістики

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Французький бульвар, 24 / 26, м. Одеса, 65058, Україна,

тел.: (048)68-05-62,

kondr_nat@ukr.net

НЕОЛОГІЗАЦІЯ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ: ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Статтю присвячено виявленню основних тенденцій розвитку лексичних і граматичних неологізмів в українській політичній комунікації. Проаналізовано лексико-семантичні групи політичних неологізмів та окреслено граматичні інновації в українському політичному дискурсі. Визначено основні лексико-семантичні групи політичної лексики, що активно поповнюються неологізмами. Окреслено граматичні особливості політичних текстів в аспекті репрезентації новітніх інноваційних процесів у політичній комунікації.

Ключові слова: політичний дискурс, неологізація, лексичні інновації, граматичні неологізми.

Актуальність статті зумовлена потребою широкого потрактування поняття неологізації, що охоплює лексичні та граматичні інновації в літературній мові, репрезентовані в різних типах дискурсу. Насамперед неологізмами насичені мас-медійний

і політичний дискурс, зважаючи на динамічність цих комунікативних систем. Дослідження інноваційних процесів у лексичній та граматичній системах української мови початку XXI століття неодноразово ставало предметом уваги вітчизняних науковців (див. праці Ж. Колоїз [1], Д. Мазурик [3], А. Нелюби [4], Л. Струганець [7], О. Стишова [6] та ін.), проте процеси неологізації в політичному дискурсі, зокрема лексичні та граматичні зрушення, здебільшого залишено поза увагою лінгвістів. Політичні зміни в нашій країні, що зумовили зростання патріотичних настроїв та передумовили політичну активність пересічних громадян, відповідно вплинули й на розвиток політичної комунікації. У наслідку з'явилися нові слова, фразеологізми та модифікувалося політичне мовлення на граматичному рівні, що потребує ґрунтовного лінгвістичного аналізу та визначає актуальність нашої розвідки.

Мета статті – окреслити визначальні тенденції функціонування української мови в політичному дискурсі на лексичному та граматичному рівнях, що зумовлює розв'язання таких **завдань**: 1) проаналізувати нову політичну лексику в аспекті виникнення неологізмів та поповнення її запозиченнями з інших мов; 2) вивчити специфіку мовлення українських політиків на граматичному рівні; 3) простежити закономірності розвитку українського політичного дискурсу в останні роки. **Матеріалом** дослідження слугували тексти ЗМІ і виступи й промови політичних діячів, оприлюднені за період 2013–2014 років. Додатково залучено матеріали словника А. Нелюби та Є. Редька „Лексико-словотвірні інновації (2012–2013)” [4].

Термін „неологізація” традиційно пов'язують з одним із розділів мовознавства – неологією (В. Г. Гак, Н. З. Котелова, Ю. С. Сорокін, О. А. Стишов, Н. В. Стратулат та ін.) – та використовують для найменування „сукупності неологізмів” [1, с. 58], тобто витлумачують неологію як науку про нові слова (неологізми та okazіоналізми). Проте сформульована нами проблема неологізації набагато ширша, оскільки охоплює не лише лексичний рівень мови. Так, О. В. Сенько зазначає, що процес неологізації „веде до появи інновації насамперед на рівні лексики, а також на рівнях інших підсистем” мови, тому в широкому значенні неологію потрібно розуміти як „науку про нові явища мовної системи загалом” [5, с. 1]. Ґрунтуючись на такому визначенні неології, ми вживаємо термін „неологізація” на позначення процесів виникнення нових мовних явищ та одиниць у системі

української мови та в мовленні, що зумовлює розмежування мовних та мовленневих інновацій та уможлиблює розширення проблем неології за рахунок залучення граматичних одиниць і категорій. Неологізація в політичному дискурсі насамперед пов'язана з процесами появи нових слів та розвитком нових мовних явищ у політичному мовленні.

Розглянемо спочатку політичну лексику, що уналежнюємо до лексичних неологізмів. Потрібно окреслити як лексико-семантичні особливості неологізмів, так і словотвірні, тобто визначити способи їхньої появи в політичному дискурсі. За семантичними характеристиками лексичні інновації поділяємо на такі лексико-семантичні групи: 1). Назви осіб – учасників політичної комунікації. Одна з найчисленніших груп, що охоплює як назви безпосередніх учасників політичного процесу (політиків різних рівнів, пересічних громадян країни, так і збірні номінації). Виокремлюємо такі різновиди номінацій особи: – номінації осіб за національною ознакою: *укр, рашист, новорос*, наприклад: *У Москві **рашисти** закидали посольство України в РФ димовими шашками* (Тиждень, 17.03.2014); – номінації осіб за приналежністю або прихильністю до певної політичної сили: *кличківці, правосеки, ляшкісти, порошенцівці, риги*, наприклад: ***Порошенківці** витратили на виборну агітацію майже 100 млн. грн.* (Експрес, 16.10.2014); – номінації осіб за характерними ознаками зовнішності або поведінки: *тітушка, тушка, ватник, кіборг*, наприклад: *Ціла згряя „**тітушків**” чинила безчинства в неділю і у Києві* (Високий замок, 26.10.2014); – номінації осіб за функціями, які вони виконують у політичній комунікації: *каратель, ополченець, кнопкодав, каруселіст*, наприклад: *Російські ЗМІ: **ополченці** Донбасу дали 24 години на відвід силовиків* (Українська правда, 15.05.2014); – номінації конкретних політичних діячів: *Циклоп* (Н. Шуфрич), *Няш-Мяш* (Н. Поклонська), *виломен* (О. Ляшко), *Лаврушка* (С. Лавров), *Дона* (М. Добкін), *Гена* (Г. Кернес), наприклад: ***Дона і Гена** покинули Україну* (Експрес, 22.02.2014); – збірні найменування політичних сил або політичних угруповань: *хунта, опоблок, єврокоаліція*, наприклад: *Російські телеканали буквально за один день забули про київську „**хунту**”* (Телекритика, 14.09.2014). 2). Назви політичних процесів: *євроінтеграція, імплементація, донбасизація*, наприклад: *Україна та ЄС починають **імплементацію** асоціації* (УкрІнформ, 1.11.2014). 3). Назви територій та країн: *ДНР* (Донецька народна республіка), *ЛНР* (Луганська народна республіка), *Євразона, Мордор, Гейрона*, наприклад: *Визнання Кремлем незаконних*

«виборів» терористичних організацій „ДНР” і „ЛНР” в порушення мирного протоколу, підписаного зокрема й російською стороною, є фактичним оголошенням війни (Телеканал ICTV, 3.11.2014); 4). Назви політичних явищ: євромайдан, автомайдан, холодомор, гумконвой, євросанкції, наприклад: Четвертий гумконвой повернувся до Росії (УНІАН, 1.11.2014); 5). Назви нових політичних партій та об'єднань: Самопоміч, Правий сектор, ЗАСТУП, наприклад: Один із лідерів партії „ЗАСТУП” Олександра Шереметьєва зазначила, що „ЗАСТУП” розробив унікальну комплексну програму реформ, у якій покроково описав найбільшій проблеми села й конкретні шляхи їх розв'язання (Новини ТСН, 3.10.2014).

За кількісними показниками найбільше неологізмів зафіксовано в ЛСГ „найменування особи” – понад 40%, найменше – ЛСГ „назви політичних партій” – 7 %, що зумовлено екстралінгвальними чинниками, а саме потребою називання відповідних реалій. Виникнення нових номінацій особи має в українському політичному дискурсі одну особливість: переважають назви з негативною конотацією на позначення політичних опонентів або окремих політиків. Здебільшого це назви прихильників та представників двох протилежних таборів, що можна розмежувати як за ставленням до нової української влади та обрання європейського шляху розвитку країни: з одного боку, *ватники, колоради, рашисти, кацаптролі, орки*, а з іншого – *бандерівці, укри, укрупти, бандерлоги*, тощо. М. А. Кронгауз називає такі лексеми „словами ненависті” [5], що містять оцінний компонент у семантичній структурі, тому не потребують додаткових аксіологічних позначок у політичному тексті. З часу виникнення у побутово-розмовному дискурсі ці лексеми поступово розширили сферу функціонування й на ЗМІ та політичне мовлення, наприклад, назва новинного сюжету ТСН телеканалу „1+1”: *Кінець Інтернету в Росії. „Тролі” та „ватники” вже прощаються з мережею* (ТСН, 19.09.2014). Для порівняння наведемо цитату з висловів російського режисера та кіноактора М. Михалкова: „Одеса – це бандерівське місто, а одесити – бандерлоги” [8].

Крім окремих лексем, неологізація політичного дискурсу здійснюється і за рахунок утворення нової фразеології, що здебільшого становить двокомпонентні сполучення слів, утворені за моделлю повного узгодження з атрибутивними відношеннями „субстантив + ад'єктив” (понад 80 %), наприклад: *зелені чоловічки, аваківська реформа, ввічливі люди, російські найманці, самопроголошені республіки, мінський про-*

токол, гібридна війна, Небесна сотня тощо, наприклад: *Гібридна війна Кремля проти України і ЄС: енергетичний компонент* (Дзеркало тижня, 23.10.2014); *Кримськими „ввічливими людьми” виявилися псковські десантники* (iPress, 16.06.2014). Трапляються поодинокі випадки утворення політичної фразеології за іншими моделями з домінуванням атрибутивних відношень, наприклад: *революція гідності, революція єдності, сектор люстрації, візитівка Яроша* тощо, наприклад: *Візитівка Яроша б'є рекорди популярності в Інтернеті* (ТСН, 23.04.2014).

На граматичному рівні зафіксувати зрушення в бік неологізації мовної системи набагато важче, ніж на лексичному. Проте окремі тенденції, реалізовані в політичних текстах і виступах українських політиків, потрібно зафіксувати.

1. Зменшення питомої ваги субстантивів та надання переваги дієсловам і дієслівним формам, що посилює загальну предикацію висловлень, напр.: *Росія та російський режим повинні забезпечити деескалацію ситуації, відкликати своїх агентів, закрити кордон, перестати підтримувати терористів, дотримуватися міжнародного права і міжнародних зобов'язань, і розкрити всю інформацію і кожен доказ, який у них є, щоб отримати реальну картину того, що сталося, і розслідувати цю трагедію найбільш глибоко і якомога швидше* (А. Яценюк. Виступ 21.06.2014).

2. Надання переваги вживанню форм дієслів 1-ої особи однини і відповідних займенників *я, мій*, що вказує на актуалізацію мовної особистості та посилює суб'єктивізацію викладу, наприклад: *Наполегливо закликаю всіх, хто незаконно взяв до рук зброю, скласти її. У відповідь гарантую, по-перше, звільнення від кримінальної відповідальності тих, на чийх руках не має крові українських воїнів та мирних людей* (П. Порошенко. Інавгураційна промова). Традиційні *ми*-форми залишаються актуальними, що підкреслює ідею консолідації політиків з народом, проте останнім часом має місце домінування форм однини, зокрема в письмовій комунікації: *У Верховній Раді зареєстрували мій законопроект, в якому я пропоную скасувати закони про особливий режим самоврядування на Донбасі. Коли парламент приймав ці закони, я відкрито заявив, що це стратегічна помилка. Бився, наче риба об лід, намагаючись пояснити, що йти назустріч ворогу – це, як влучно писав Черчилль, годувати крокодила, який потім тебе зжере. Сподіваюсь, мене почують принаймні зараз* (О. Ляшко. Соціальна мережа Facebook).

3. Посилення риторичності викладу за рахунок вживання окличних і питальних речень, що фіксуємо навіть в офіційних заявах і коментарях МЗС України: *Чому б Росії не наповнити федералізм, який, до речі, зафіксований в офіційній назві держави, реальним, а не лише декларативним змістом? Чому б не дати більше повноважень національним суб'єктам федерації, розвиток який придушується сьогодні так само жорстко, як придушувався і в царські, і в радянські часи? Чому б не запровадити інші, крім російської, державні мови, в тому числі українську – мову мільйонів громадян Росії? Чому б не дозволити провести референдуми про ширшу автономію, а, в разі необхідності, й про незалежність, в національних суб'єктах федерації?* (Коментар Департаменту інформаційної політики МЗС України. 30.03.2014).

4. Використання в політичному мовленні поширених сурядних рядів з ознаками семантичної надмірності, наприклад: **Бандити, терористи та інтервеннти можуть себе коронувати як депутати, прем'єри, міністри. Та хоч як королі чи імператори. Але щоб вони не почепили собі на голови, вони так і залишаться окупантами, злодіями, бойовиками** (П. Порошенко. Звернення до народу України 3.11.2014).

5. Актуалізація синтаксичного паралелізму в політичному мовленні, напр.: **Саме Росія захопила територію незалежної держави і анексувала Крим. Саме Росія послала війська до Криму і заслала своїх агентів у Донецьк і Луганськ. Росія постачала смертоносну зброю, артилерію та кошти очолюваним Росією терористам. Росія підтримувала їх. І Росія, постійний член Організації об'єднаних націй, порушила міжнародне право і Статут ООН** (Виступ А. Яценюка 21.06.2014).

Отже, узагальнимо визначальні тенденції неологізації української політичної комунікації.

1. **Аксіологічність** виражається у масштабному виникненні емоційно забарвленої лексики на питомому ґрунті. У межах морфологічного способу переважають афіксація та аббревіація, у межах семантичної деривації – розширення семантичної структури слів, онімізація та апелятивація. 2. **Орозмовлення та вульгаризація** політичного дискурсу виявляються в появі та залученні стилістично зниженої та нелітературної, зокрема обценної, лексики в політичній комунікації, навіть у мовленні політичних діячів і лідерів України. 3. **Посилення інтерактивності** реалізовано в домінуванні неолексем на позначення особи – суб'єктів політичної комунікації – поміж інших лексичних

інновацій, що зумовлено можливістю безпосереднього спілкування представників різних політичних позицій у віртуальному просторі. 4. **Актуалізація суб'єктивності та динамічності** політичного дискурсу за рахунок домінування дієслівних конструкцій і займенниково-дієслівних форм 1-ої особи однини. 5. **Посилення риторичності** політичного мовлення на синтаксичному рівні завдяки використанню окличних речень, риторичних питань, сурядних надмірних рядів та синтаксичного паралелізму.

Список використаної літератури

1. Колоїз Ж. Українська неологія: здобутки і перспективи // Наукові праці : Науково-методичний журнал. – Т. 105. – Вип. 92 : Філологія. Мовознавство : [матеріали Всеукраїнської наукової конференції „Еволюційні тенденції в мові – III”] (Миколаїв, 15 травня 2009 р.) / М-во освіти і науки України ; Чорноморський державний університет ім. Петра Могили. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2009. – С. 56–61. [Електронний ресурс] / Ж. Колоїз. – Режим доступу: <http://www.chdu.edu.ua/um/praci/92%28105%29/92-11.pdf>
2. Кронгауз М. А. „Вырабатываются специальные слова ненависти” // Новая газета. – 2014. – Вып. 103 (14.09.2014). [Электронный ресурс] / М. А. Кронгауз. – Режим доступа: <http://www.novayagazeta.ru/society/65242.html>
3. Мазурик Д. В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літературної мови (90-ті роки ХХ ст.) : автореферат дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 „Українська мова” / Д. В. Мазурик. – Львів, 2002. – 20 с.
4. Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації (2012–2013) : Словник / А. Нелюба, Є. Редько; за заг. ред. А. Нелюби. – Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2014. – 172 с.
5. Сенько Е. В. Неологизация в современном русском языке конца ХХ века : межуровневый аспект : автореферат дис. ... на соискание ученой степени докт. филол. наук: спец. 10.02.01 „Русский язык” / Е. В. Сенько. – Волгоград, 2000. – 40 с.
6. Стишов О. А. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови кінця ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації) : автореферат дис. ... на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук: спец. 10.02.01 „Українська мова” / О. А. Стишов. – К., 2003. – 34 с.
7. Струганець Л. В. Динаміка лексичних норм в українській лексикографії ХХ століття : автореферат дис. ... на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук: спец. 10.02.01 „Українська мова” / Л. В. Струганець. – К., 2002. – 32 с.

8. Ярмолюк О. Російський пан Микита Міхалков назвав Одесу бандерівським містом // Преса України [Електронний ресурс] / О. Ярмолюк. – Режим доступу: <http://uapress.info/uk/news/show/26233>

Н. В. Кондратенко

НЕОЛОГИЗАЦИЯ СОВРЕМЕННОГО УКРАИНСКОГО ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА: ОБЩИЕ ТЕНДЕНЦИИ

Статья посвящена выявлению основных тенденций развития лексических и грамматических неологизмов в украинской политической коммуникации. Проанализированы лексико-семантические группы политических неологизмов и обозначены грамматические инновации в украинском политическом дискурсе. Выделены основные лексико-семантические группы политической лексики, которые активно пополняются неологизмами. Определены грамматические особенности политических текстов в аспекте репрезентации новейших инновационных процессов в политической коммуникации.

Ключевые слова: политический дискурс, неологизация, лексические инновации, грамматические неологизмы.

N. V. Kondratenko,
Doctor of Philology,
Chair of Applied Linguistics Department
Odesa I. I. Mechnikov National University,
24 / 26, Frantsuzky Blvd., Odesa, 65058, Ukraine,
tel.: (048)68-05-62
kondr_nat@ukr.net

NEOLOGY OF MODERN UKRAINIAN POLITICAL DISCOURSE: GENERAL TRENDS

Summary

The purpose of this article is to outline definite trends of the Ukrainian language functioning in political discourse at the lexical and grammatical levels. For the research we used texts and media appearances and speeches of political figures, published from 2013 to 2014. In this paper, the term „neology” signifies the emergence of new linguistic phenomena and units in the system of the Ukrainian language and speech, which leads to differentiation of language and speech and enables innovation and expansion of neologic problems by attracting grammatical units and categories. Neology in political discourse signifies the emergence of new words and development of new linguistic phenomena in political speech,

but attention is paid to grammatical features of political communication. The main trends of neology in the Ukrainian political communication states: axiology, resulting in large-scale event emotionally colored vocabulary on specific grounds; vulgarization of political discourse, manifested in attracting stylistically reduced vocabulary; enhancing the interactivity that implemented the dominant neologisms to describe a person; actualization of subjectivity and dynamic political discourse; rhetoric strengthening of political speech on the syntactic level.

Key words: political discourse, neology, lexical innovation, grammar neologisms.

УДК 811.161.2-112(477.83-25) „18”

Б. М. Сокіл,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри українського прикладного мовознавства

Львівського національного університету імені Івана Франка,

вул. Університетська, 1, м. Львів, 79602, Україна,

тел.: (032)239-43-55,

sokil.bogdan@gmail.com

БОРОТЬБА ЗА РОЗШИРЕННЯ СТАТУСУ „РУСЬКОЇ” (УКРАЇНСЬКОЇ) МОВИ В ГАЛИЦЬКОМУ КРАЙОВОМУ СЕЙМІ

Звернено увагу на австрійську Конституцію, прийняту 21 грудня 1867 року, яка гарантувала всім народам австрійської держави право на розвиток своїх мов. Проаналізовано причини, на підставі яких крайовий Відділ заперечував право української мови бути урядовою в Галичині. Показано роль Галицького крайового сейму у відстоюванні прав української мови.

Ключові слова: українська мова, мовна ситуація, мовна політика, комунікативна потужність мови.

Історія української мови була і залишається предметом прискіпливої уваги багатьох як вітчизняних, так і закордонних мовознавців. Ті чи інші аспекти розвитку мови досліджували В. Німчук, В. Лизанчук, М. Лисюк, Г. Мацюк, М. Мозер та багато інших.

Питання функціонування української („русської” – як її називали в Галичині ХІХ ст.) мови в різноманітних сферах суспільного життя не раз обговорювали на засіданнях Галицького крайового Сейму.